

DARIA LAZIĆ

*Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje**dlazic@ihji.hr*

Deskriptivnost i etičnost u leksikografiji na primjeru obrade društvenih stereotipa¹

Jedan je od izazova pri sastavljanju rječnika opis osjetljivih i pogrdnih riječi i izraza, a među njima se kao osobito problematični ističu oni koji se odnose na određene društvene skupine kao što su rodne, dobne, vjerske, etničke i slično. Uvredljivost takvih izraza može proizlaziti izravno iz njihova značenja ili neizravno iz njihove utemeljenosti na društvenim stereotipima i predrasudama. Nadalje, osim u samim natuknicama, stereotipi mogu biti prisutni i u njihovu rječničkome opisu. S obzirom na to da stvarna jezična uporaba kakva je dokumentirana u korpusima koji se upotrebljavaju u leksikografskome radu često nije politički korektna, postavlja se pitanje kako u rječnicima opisati potencijalno osjetljiv leksik imajući na umu vjernost korpusu, ali i društvenu problematiku njegove uporabe. S obzirom na to da je društvena osjetljivost već dugo prisutna u nordijskoj leksikografiji, u radu se istražuje obrada društveno osjetljivoga leksika u nordijskim rječnicima s ciljem pronalaženja rješenja primjenjivih u izradi hrvatskoga rječnika kao što je *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*, koji se trenutno izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Na početku se daje kratak pregled postojećih istraživanja o društvenim stereotipima u hrvatskoj i nordijskoj leksikografiji, a potom se prikazuje obrada odabranih natuknica u dvama suvremenim nordijskim rječnicima: *Den Danske Ordbog* i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademiem*. Oslanjajući se na spoznaje suvremene leksikografije, korpusne lingvistike i sociolingvistike, analizira se odabir natuknica, oblikovanje definicija, uporaba stilskih odrednica i uporabnih napomena te odabir kolokacija i primjera.

Ključne riječi: e-leksikografija, društveni stereotipi, korpusni pristup u leksikografiji, hrvatski rječnici, nordijski rječnici

1. Uvod

Opis osjetljivoga i pogrdnoga leksika oduvijek je predstavljao izazov za sastavljače rječnika, a kao osobit problem mogu se izdvojiti riječi i izrazi koji se odnose na pojedine društvene skupine kao što su rodne, dobne, vjerske, etničke i slično. Taj je problem još izraženiji danas kad se pojam suvremenoga rječnika poistovjećuje s korpusno utemeljenim rječnikom koji bi trebao prikazivati stvarnu jezičnu

1 Rad je izrađen u okviru istraživačkoga projekta *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* (IP-2016-06-2141), koji u cijelosti financira Hrvatska zaklada za znanost.

uporabu posredovanu korpusom, a ne uvjerenja i predodžbe svojega sastavljača. Međutim, pitanje je može li se dokraja zadržati objektivnost kad je riječ o društveno problematičnim sadržajima toga tipa, koji s jedne strane izazivaju burne reakcije javnosti i onih na koje se odnose, a s druge se strane na njihovo bilježenje u rječniku može gledati kao na doprinos širenju nepoželjnih stavova.

S tim se problemom svakodnevno susreću suradnici na projektu *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*, koji se od ožujka 2017. izvodi u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje uz financijsku potporu Hrvatske zaklade za znanost. U okviru projekta izrađuje se prvi jednojezični rječnik hrvatskoga standardnog jezika izvorno sastavljan za objavljivanje na mreži. Rječnik je korpusno utemeljen te kao izvor rječničke građe služe dva korpusa hrvatskoga jezika: hrvatski mrežni korpus *hrWaC* i *Jezična riznica*.² S obzirom na to da stvarna jezična uporaba dokumentirana u korpusu često nije politički korektna te obiluje stereotipima, predrasudama i pogrđnim elementima, postavlja se pitanje kako u rječniku opisati potencijalno osjetljiv leksik imajući na umu vjernost korpusu, ali i društvenu problematiku njegove uporabe, odnosno deskriptivnost s jedne i etičnost s druge strane.

Činjenica da hrvatski rječnici obiluju društveno problematičnim sadržajima nije nepoznata, no dosad se malo raspravljalo o tome kako postupiti pri obradi osjetljivoga leksika kako bi se korisnicima rječnika pružili potrebni podatci o njihovom značenju i uporabi, a da se istodobno ne zanemare načela društvene odgovornosti. Budući da je društvena osjetljivost već dugo prisutna u nordijskoj leksikografiji, postavlja se hipoteza da nordijski rječnici mogu poslužiti kao primjer dobre prakse te da se u njima mogu pronaći rješenja primjenjiva u obradi društveno osjetljivih i pogrđnih sadržaja u hrvatskim rječnicima. S tim ciljem u radu će se istražiti prisutnost društvenih stereotipa u građi odabranih nordijskih rječnika te načini njihova opisa ili izbjegavanja, što bi moglo poslužiti kao model za obradu u hrvatskome korpusno utemeljenom rječniku kao što je *Mrežnik*.

Građa za istraživanje prikupljena je proučavanjem postojećih radova o društvenim stereotipima u nordijskim i hrvatskim rječnicima, razgovorom s urednicima dvaju nordijskih rječnika – švedskoga rječnika *Svensk ordbok* i danskoga rječnika *Den Danske Ordbog* – prigodom studijskih posjeta u okviru projekta *Mrežnik*³ te vlastitim pretraživanjem rječničke građe. Analizirani su sljedeći rječnici:

- (1) nordijski rječnici:

2 Više o projektu v. u Hudeček i Mihaljević (2017).

3 Posjet Sveučilištu u Göteborgu u veljači 2019. te Danskomu društvu za jezik i književnost (*Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*) u lipnju/srpnju 2019. (izvješća dostupna na <http://ihij.hr/mreznik/> – *Usavršavanje i diseminacija*). Osobito zahvaljujem dr. sc. Emmi Sköldberg, glavnoj urednici švedskoga rječnika, i dr. sc. Sanni Nimb, glavnoj urednici danskoga rječnika, na razmjeni ideja i ustupljenoj građi.

- a) *Den Danske Ordbog* (<https://ordnet.dk/ddo>), danski mrežni rječnik = DDO
  - b) *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (<https://svenska.se>), švedski rječnik dostupan na mreži = SO
- (2) hrvatski rječnici:
- a) *Hrvatski jezični portal* (<http://hjp.znanje.hr>) = HJP
  - b) *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (Školska knjiga, 2015.) = VRH.

Na početku rada objasniti će se nekoliko osnovnih pojmova povezanih s društvenom odgovornošću u leksikografiji, potom će se dati pregled postojećih istraživanja o toj temi u nordijskome i hrvatskome kontekstu, nakon čega će se prikazati obrada društvenih stereotipa na različitim razinama – od odabira natuknica, preko definicija i stilskih odrednica do kolokacija i primjera uporabe. Naglasak će biti na primjerima iz nordijskih rječnika, dok će hrvatski poslužiti za usporedbu.

2. Osnovni pojmovi

U literaturi postoje različita određenja *stereotipa*, no za potrebe ovoga rada prikazat će se ono iz *Velikoga rječnika hrvatskoga standardnog jezika*: „*stereotip* [...] 2. PREN. a. konvencionalno, obično vrlo pojednostavljeno mišljenje, koncepcija ili uvjerenje“. S obzirom na to, *društveni stereotip* bio bi konvencionalno i pojednostavljeno mišljenje, koncepcija ili uvjerenje o određenoj društvenoj skupini izdvojenoj na temelju, primjerice, spola, nacionalnosti, vjere, rase, profesije, dobi, izgleda, zdravstvenoga stanja i dr. Riječ je, dakle, o predodžbi koju dijeli veći broj pojedinaca, no ona ne odgovara u potpunosti stvarnomu stanju stvari te se ne može primijeniti na svakoga pripadnika skupine na koju se odnosi, zbog čega može djelovati uvredljivo. Društveni stereotipi kulturno su i vremenski specifični, što znači da se mogu razlikovati među kulturama i mijenjati s vremenom.

U vezi s uvredljivošću leksičkih jedinica treba imati na umu da ona može biti dvojako motivirana. Schutz (2002: 638) razlikuje *izravnu uvredu* (*direct offence*), koja podrazumijeva da se govornik (namjerno ili ne) komu nepristojno obraća ili koga ili što tako opisuje, te *neizravnu uvredu* (*indirect offence*), koja proizlazi iz utemeljenosti na uopćenoj, negativnoj predrasudi prema određenoj skupini. Tu je razliku važno imati na umu pri leksikografskome opisu jer neke riječi mogu biti samo izravno uvredljive (*muslić, lezbača*), neke samo neizravno, zbog stereotipa na temelju kojega su nastale (*muževan/ženstven, crnčiti*), a neke mogu biti dvostruko uvredljive (*ciganin, seljak*). Osim u samome leksiku koji se obrađuje stereotipi mogu biti prisutni i u drugim elementima leksikografske obrade, što pokazuje primjer koji se u VRHu nalazi pod natuknicom *ženskast*: „Po svojim ženskastim i

pomalo namještenim kretnjama mogao bi lako biti baletni plesač.“ Osim stereotipa sadržanoga u riječi *ženskast* tu se, moglo bi se reći nepotrebno, stereotipizira i baletna struka kad se njome bavi muškarac.

Još jedno bitno razgraničenje uvela je Bratanić (2005: 39): treba razlikovati *jezične činjenice* od *leksikografskih činjenica*. Ako je određeni stereotip prisutan u jeziku, npr. riječ *muškarčina* najčešće je pozitivno obilježena, a riječ *ženetina* negativno, to su jezične činjenice koje leksikograf treba opisati, a ne falsificirati. Međutim, leksikografska obrada takve stereotype ne bi trebala osnaživati ili stereotipne predodžbe upisivati pod inače neutralne natuknice.

Naposljetku, u korpusnoj se lingvistici razlikuju dva osnovna pristupa korpusnomu materijalu: *korpusno utemeljen pristup* (*corpus-based approach*), pri kojemu korpus služi provjeri unaprijed postavljenih hipoteza, te *korpusom vođen pristup* (*corpus-driven approach*), kad se hipoteze postavljaju isključivo na temelju korpusne analize (usp. Tognini-Bonelli 2001). U skladu s tim razlikuju se *korpusno utemeljeni rječnici*, kod kojih se obrađivač služi korpusom, ali sam odlučuje što će od korpusnih podataka unijeti u rječnik, te *korpusom vođeni rječnici*, u kojima se nalaze isključivo podatci iz korpusa (usp. Štrkalj Despot i Möhrs 2015: 342). Korpusom vođenomu pristupu trebalo bi težiti želi li se opisati stvarna jezična uporaba i izbjeći subjektivnost sastavljača, no to je u praksi često teško ostvarivo jer dostupni korpusi obično nisu posve reprezentativni za ukupnost jezične uporabe. U vezi s tim može se postaviti sljedeće pitanje: Ako je jezik obilježen stereotipima, predrasudama i nejednakošću, treba li deskriptivni rječnik odražavati jezik i društvo u kojem se upotrebljava ili je dužnost sastavljača da tu nepravdu ispravi? Uredničke odluke, pa tako i odluke u vezi s obradom društveno problematičnih sadržaja, uvelike će ovisiti o vrsti rječnika i pristupu korpusnomu materijalu.

3. Dosadašnja istraživanja u nordijskome i hrvatskome kontekstu

Visok stupanj društvene osjetljivosti odlika je suvremenih nordijskih društava, što se odražava i na rasprave o jeziku i jezičnu politiku. Stoga je prirodno da je ona prisutna i u suvremenoj nordijskoj leksikografiji i leksikografskim istraživanjima, o čemu svjedoči više objavljenih radova o toj temi tijekom posljednjih petnaestak godina. Tako je Fjeld (2015) ispitala prisutnost rodnih stereotipa i rodne diskriminacije u leksikografskim primjerima u nekoliko nordijskih rječnika. Na materijalu sačinjenome od određenoga broja primjera u kojima se pojavljuju zamjenice *ona* i *on* te *njezin* i *njegov* istraženo je povezuju li se sa ženama i muškarcima pozitivne ili negativne konotacije, pojavljuju li se u aktivnoj ili pasivnoj ulozi te odražavaju li primjeri kakve stereotipne predodžbe. Istraživanje je pokazalo da je u primjerima iz svih analiziranih rječnika još uvijek u velikoj mjeri prisutan tradicionalan pogled na društvenu ulogu muškaraca i žena iako je poznato da postoji svijest o potrebi

njegova izbjegavanja te su u tome smjeru već poduzeti neki koraci, a urednici rječnika i nadalje se vode načelima društvene odgovornosti pri njihovu posuvremenjivanju i dopunjavanju. U jednome ranijem članku (Fjeld 2001) ista autorica bavi se problemom nedovoljne zastupljenosti ženskoga jezika i ženske perspektive u rječnicima te među ostalim navodi da su riječi koje se tiču ženskoga iskustva poput majčinstva, šminke, ženske odjeće i slično obično slabije zastupljene u rječnicima, a nedostaju i podatci o razlikama između muškoga i ženskoga jezika, koji bi bili korisni, primjerice, književnicima i prevoditeljima pri prikazivanju ženskih likova. U manjoj je mjeri istražena leksikografska prezentacija drugih društvenih skupina, primjerice Nikula (2008) se bavi natuknicama povezanim s osobama starije životne dobi u švedskim jednojezičnim rječnicima te zaključuje da je njihov inventar zastario, a primjeri nerijetko odražavaju negativan i stereotipan pogled društva na starenje.

U više članaka obrađuje se društveni aspekt pojedinih leksikografskih djela i projekata, njihova urednička politika i posuvremenjivanje. U Jensen i dr. 2018 proučava se odnos deskriptivizma i aktivizma pri sastavljanju i uređivanju suvremenoga danskog rječnika *Den Danske Ordbog* te se objašnjavaju načela usklađivanja korpusnoga pristupa i društvene odgovornosti u tome rječniku. Primjeri problema i rješenja koji se spominju u članku u velikoj su mjeri rezultat korisničkih reakcija na rječničke sadržaje, a podijeljeni su prema razinama leksikografske obrade na izbor natuknica, oblikovanje definicija, vrijednosne odrednice, kolokacije, konotativna značenja i citate. Spominju se neke mogućnosti obrade i otkrivanja problematičnih sadržaja koje pružaju e-rječnici, kao što su objasnidbeni okviri, datum sastavljanja i posljednjega uređivanja natuknice te interakcija s korisnicima. Urednici rječnika nastoje pronaći zlatnu sredinu između deskriptivizma i društvene odgovornosti te se naglašava potreba za stalnim posuvremenjivanjem rječnika kako bi u što većoj mjeri pratio ne samo jezične nego i društvene promjene, ali i arhiviranjem starijih inačica koje su vrijedne kako odraz svojega vremena. Urednička načela u doba pripreme izvornoga, tiskanog izdanja toga rječnika (objavljenoga u razdoblju 2003. – 2005.) u vezi s društveno osjetljivim sadržajima opisana su u Kristensen (1999). Iako je razvidno da se pristup otad ponešto promijenio te se u početku naglašavala deskriptivnost rječnika i njegova uloga da opiše jezičnu zbilju onakvom kakva jest, dok je društvena odgovornost na važnosti dobila s vremenom, već je u to vrijeme postojala svijest o problematičnosti određenih sadržaja, stoga su na primjeru natuknica u vezi sa ženama i muškarcima te određenim vjerskim i rasnim skupinama prikazani postupci poduzeti s ciljem postizanja veće ravnopravnosti i korektnosti u rječničkome opisu. Tako su među ostalim u rječnik unesene neke riječi povezane s tipično ženskim iskustvom i kad nisu bile dovoljno česte u korpusu, u definicijama je izbjegavana uporaba zamjenice *on* za rodno neutralnu referenciju, kod naziva za društvene skupine koji se mogu smatrati nekorektnima, a koji su u rječnik uvršteni

zbog svoje čestote, upućivalo se na neutralne inačice, u primjerima su izbjegavane grube predrasude koje nisu u funkciji prikazivanja uporabe riječi koja se opisuje i slično.

Obrada društveno problematičnih riječi u danskim rječnicima spominje se i u Agerbo (2018), gdje se leksikografska rješenja sagledavaju iz funkcionalističke perspektive te se zaključuje da zadatak leksikografa nije samo zabilježiti i opisati podatke, već i zadovoljiti različite korisničke potrebe u vezi s građom koja se obrađuje. U slučaju osjetljivih sadržaja korisni mogu biti podatci o njihovoj mogućoj uvredljivosti, stilskim i vrijednosnim razlikama među sinonimima i slično te bi ih trebalo navesti u općemu rječniku.

Među švedskim rječnicima iz društvene su perspektive u prvome redu opisani rječnici Švedske akademije, jednojezični opći rječnik *Svensk orbok utgiven av Svenska Akademien* te popis riječi s osnovnim podacima o njima *Svenska Akademiens ordllista*. Sköldberg (2018) piše o radu na novome izdanju rječnika *Svensk ordbok*, koje bi u većoj mjeri trebalo odražavati suvremeno švedsko društvo i jezičnu uporabu. I u tome rječniku naglasak je na deskriptivnosti, ali i društvenoj odgovornosti. Uredništvo pri posuvremenjivanju rječnika nastoji imati na umu sedam osnova diskriminacije određenih švedskim zakonom o diskriminaciji (*Diskrimineringslag* 2008: 567): rod, transrodni identitet ili prezentaciju, etničku pozadinu, vjeru ili uvjerenje, invalidnost, spolnu orijentaciju i dob. Nastoji se postići ravnoteža između deskriptivnosti i etičnosti te se, primjerice, ne izbjegava navođenje društveno problematičnih riječi i izraza koji su česti u svakodnevnome govoru, već se nastoje bolje opisati, uključujući podatke o njihovoj osjetljivosti.⁴ S druge strane, pri revidiranju definicija nastoje se izbjeći problematične riječi i zastarjele predodžbe, što ne narušava deskriptivnost rječnika. Načela posuvremenjivanja na temeljima društvene osjetljivosti pobliže su prikazana u Petersson i Sköldberg (2020). Promjene uključuju izbor natuknica, definicije, sustav odrednica, primjere i poveznice. Tako su u rječnik dodane brojne riječi u vezi s, primjerice, invalidnošću, spolnom orijentacijom i rodnom identitetom (prikupljene među ostalim i na temelju glosara relevantnih organizacija i udruga te društvene debate), a osim izbjegavanja problematičnih izraza u definicijama nastojala se postići inkluzivnost u definicijama s područja, primjerice, spolnosti i partnerskih odnosa. Nadalje, sustav stilskih odrednica nastojao se razraditi kako bi uključivao različite perspektive, onu pošiljatelja i primatelja, uporabu unutar pojedine skupine ili izvan nje i slično. Također je propitivana društvena dimenzija primjera te poveznica, pri čemu je odlučeno da će se s obilježjenih, potencijalno uvredljivih natuknica upućivati na neutralne, ali ne i obratno.⁵

4 Slična načela primjenjivala su se i pri sastavljanju trenutačnoga, 14. izdanja rječnika *Svenska Akademiens ordllista* (v. Silén 2016).

5 O tome koliko je tema aktualna u nordijskoj leksikografiji svjedoči činjenica da je Nordijsko leksikografsko društvo (*Nordiska Föreningen för Lexikografi*) za temu svojega godišnjeg simpozija odabralo kontroverzne riječi u nordijskim rječnicima te se više izlagača bavilo društvenom

U Hrvatskoj su istraživanja u području društvene odgovornosti u leksikografiji još uvijek rijetka, a postojeća se tiču uglavnom rodne diskriminacije te neravnopravne prezentacije muškaraca i žena u rječnicima. U tom se kontekstu može spomenuti rad Maje Bratanić (2005), u kojem se analiziraju definicije imenica za muškarce i žene u suvremenim hrvatskim rječnicima te se pokazuje da su u velikoj mjeri stereotipizirane i ideologizirane. Dakić (2017) analizu proširuje i na ostale elemente leksikografske obrade leksema *žena* i *muškarac* te zaključuje da su stereotipne predodžbe i neravnopravnost posredovane, osim definicijama, i primjerima te sintagmama i frazemima i njihovim opisima. Pišković (2017) na materijalu sačinjenome od imenica za žene i muškarce iz semantičkih polja karakter, fizičke karakteristike i seksualnost proučava njihove rječničke definicije te ponovno uočava asimetriju. Društveni stereotipi prisutni su u jeziku kao odraz kulture i sustava vrijednosti u kojemu su nastali, no istraživanja su pokazala da leksikografski tretman leksičkih jedinica koje ih izražavaju, kao i pojedinih neutralnih jedinica, te stereotipe nerijetko osnažuje.

4. Obrada društvenih stereotipa u rječnicima

Mogućnosti leksikografske obrade leksika kod kojega značenje ili uporaba na neki način odražavaju društvene stereotipe predstaviti će se na primjeru dvaju suvremenih nordijskih rječnika – danskoga rječnika *Den Danske Ordbog* i rječnika Švedske akademije *Svensk ordbok*. Prikazat će se problemi koji se mogu pojaviti u različitim elementima leksikografskoga opisa te mogućnosti njihova rješavanja u društveno odgovornome rječniku.

Den Danske Ordbog (DDO) jednojezični je mrežni rječnik suvremenoga danskog jezika koji se izrađuje u Danskome društvu za jezik i književnost (*Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*), a dostupan je na njihovu portalu *ordnet.dk*. Temelj rječnika čini materijal istoimenoga tiskanog rječnika koji je u razdoblju od 2003. do 2005. izdan u šest svezaka te je obuhvaćao 63 000 natuknica. Od 2009. rječnik je u izmijenjenu i prilagođenu obliku dostupan na mreži te se otad kontinuirano dorađuje i dopunjuje isključivo kao mrežni rječnik. Trenutačno sadržava 103 617 natuknice (podatci za studeni 2020.).⁶ Rječnik odlikuje visok stupanj interaktivnosti i prilagođenosti mrežnomu mediju te se potiče i sudjelovanje javnosti u njegovoj izradi predlaganjem riječi i značenja koje bi trebalo dodati, ali i komentiranjem postojeće građe. Primjerice, na početnoj stranici rječnika nalazi se funkcija *Sporhund* (*sporhund* 'pas tragač', *ord* 'riječ'), s pomoću koje se može poslati prijedlog riječi ili značenja koje bi trebalo obraditi u rječniku, a na kraju svake natuknice nalazi se poveznica za slanje komentara uredništvu. Te su funkcije među ostalim

problematikom rječničkih opisa (*Kontroversielle ord i nordiske ordbøger*). Radovi sa simpozija objavljeni su 2020. godine u 27. godištu časopisa *LexicoNordica*.

6 *Fakta om DDO*, <https://ordnet.dk/ddo/fakta-om-ddo> (pristup 15. studenoga 2020.).

korisne i za otkrivanje sadržaja koje korisnici smatraju neprimjerenima, poput stereotipa, a mnoge su dopune i izmjene, kao što je spomenuto, u rječnik unesene upravo na temelju korisničkih komentara.

Rječnik se obično ažurira dvaput godišnje, što je medijski popraćeno, a na rječničkom portalu nakon svakoga ažuriranja objavljuje se popis riječi koje su dodane rječniku te riječi koje su dobile nova značenja.⁷ Iako ondje nisu popisane druge izmjene poput promjena definicija, primjera i slično, već i pogled na popis novih riječi i značenja otkriva da se često revidiraju riječi koje mogu biti društveno problematične i koje bivaju predmetom rasprava u javnosti. Tako se na popisu riječi koje su dobile nova značenja iz studenoga 2019. među ostalim nalaze natuknice *hudfarvet* 'koji je boje kože' i *konsidentitet* 'rodni identitet'. U prvome slučaju značenju „iste svijetle boje kao koža tipičnoga sjevernog Europljanina; svijetao i blago bež ili boje breskve“⁸ dodano je značenje „u slučaju odjeće i šminke koji je boje koja odgovara koži onoga koji ih nosi“⁹, a u drugome je uz postojeće značenje „svijest o vlastitu spolu/rodu i za njega tipičnome ili tradicionalnome ponašanju“¹⁰ dodano i drugo: „vlastiti osjećaj pripadanja određenomu rodu“¹¹.

Jednojezični rječnik Švedske akademije *Svensk ordbok* dostupan je na portalu *svenska.se*, koji okuplja jezične izvore Švedske akademije te je ondje osim toga rječnika moguće usporedno pretraživanje još dvaju rječnika: popisa riječi s osnovnim podacima i normativnim napomenama *Svenska Akademiens ordlista* te povijesnoga rječnika švedskoga jezika *Svenska Akademiens ordbok*. Rječnik SO u tiskanome je obliku objavljen 2009. te obuhvaća 65 000 natuknica. Sadržaj toga rječnika dostupan je od 2015. u elektroničkome obliku, na spomenutom portalu te kao aplikacija za pametne telefone, a trenutačno se radi na novome izdanju rječnika koje će biti isključivo elektroničko/mrežno (Sköldberg 2018: 16, Petersson i Sköldberg 2020: 381). Kao što je već rečeno, pri pripremi novoga izdanja osobita se pozornost posvećuje obradi društveno problematičnih sadržaja.

Iako se u obama rječnicima pozornost posvećuje društveno osjetljivim sadržajima, njihovoj se obradi pristupa na donekle različite načine. DDO je korpusno utemeljen rječnik koji u velikoj mjeri slijedi korpus. Ondje su primjeri uporabe citati iz korpusa, uz njih je naveden izvor te se navode u onome obliku u kojemu se pojavljuju u korpusu, bez uredničkih intervencija. Pronalaženje dobrog primjera stoga može biti vrlo zahtjevno, a potencijalni citati nerijetko odražavaju stereotipne predodžbe koje su činjenicom stvarne jezične uporabe. Jedan od primjera o čijoj se prisutnosti u rječniku raspravljalo nalazi se pod natuknicom *karrierekvinde*

7 *Nyeste ord i DDO*, <https://ordnet.dk/ddo/nyeste-ord-i-ddo> (pristup 15. studenoga 2020.).

8 „med samme lyse farve som huden hos en typisk nordeuropæer; lys og afdæmpet beige eller ferskenfarvet“.

9 „vedr. beklædning eller makeup med en farve der svarer til bærerens hud“.

10 „bevidsthed om ens køn og den typiske eller traditionelle adfærd for kønnet“.

11 „personlig oplevelse af at tilhøre et bestemt køn“.

'karijeristica': „ne zanimaju nju baš udaja i djeca. Naša je Inge karijeristica“¹² (usp. Jensen i dr. 2018: 147). Primjer je problematičan jer se iz njega može iščitati da udaja i djeca s jedne strane i karijera s druge ne idu zajedno te se naslućuje negativan stav prema odabiru karijere umjesto obitelji. U ovome slučaju uredništvo je odlučilo ostaviti sporni citat, no dodan je i novi, u kojemu je žena s karijerom prikazana u pozitivnome smislu, te je postavljen kao prvi: „Malene je moderna karijeristica i samohrana majka troje djece, još nije navršila 40. i nije nimalo potrošena ni debela. Upravo suprotno, ide joj u poslovnom životu“¹³.

S druge strane, SO u manjoj mjeri slijedi korpus – rječnik je prema riječima uredništva „korpusom potaknut“ (*corpus-influenced*), a ne korpusno utemeljen (Petersson i Sköldberg 2020: 384) – što znači da leksikografi u većoj mjeri mogu odstupiti od podataka u korpusu i prilagoditi ih potrebama rječnika i uredničkoj politici. Iako se podatci iz korpusa uzimaju u obzir, uredništvo smatra da se nijedna od manjinskih skupina suvremenoga etnički i kulturno složenog švedskog društva ne bi trebala u rječniku prikazati u lošem svjetlu, osobito stoga što su i oni mogući korisnici rječnika. Primjerice, pregledavanjem primjera u tiskanome izdanju uočeno je da se u njima uglavnom pojavljuju švedska imena, što više ne odgovara švedskoj zbilji. Nadalje, slobodnim pregledavanjem rječničkoga sadržaja, kojim se dobivaju potvrde koje riječi ili izraza u cjelokupnome rječničkom materijalu, a ne samo u obliku natuknica (što je zasad moguće samo u rječničkoj aplikaciji) otkriveno je da se pojedine zemlje i njihovi stanovnici prikazuju u izrazito negativnome svjetlu, pa se tako, na primjer, pretraživanjem riječi *Kongo* dobivaju među ostalim i potvrde „opasno putovanje u unutrašnjost Konga“ i „balkanizacija Konga“. S obzirom na stav uredništva da su takvi primjeri u rječniku nepoželjni, zamislivo je da će i oni u novome izdanju biti izbačeni ili izmijenjeni.¹⁴

U nastavku će se prikazati nekoliko primjera društveno problematičnih sadržaja u dvama rječnicima te njihova rješenja podijeljena prema razinama leksikografske obrade.

4.1. Izbor natuknica i značenja

Već i samo uključivanje pojedinih uvredljivih riječi ili konotativnih značenja izvorno neutralnih riječi u rječnik može izazvati neodobranje korisnika koji njihovo pojavljivanje u rječniku doživljavaju kao stav sastavljača rječnika o opravdanosti njihove uporabe. U nordijskome kontekstu poznat je primjer pridjeva *grönländersitiv* 'pijan kao Grenlandanin', čije je dodavanje danskomu rječniku 2017. godine

12 „det er ikke rigtig hende at blive gift og få børn. Vores Inge er en karrierekvinde“.

13 „Malene er en strømliet karrierekvinde og alenemor med tre børn, endnu ikke 40 og slet ikke færdig og fed. Tværtimod kører det for hende i erhvervslivet“.

14 Izvor podataka razgovor je s urednicima rječnika tijekom studentskoga posjeta Sveučilištu u Göteborgu u okviru projekta *Mrežnik*.

izazvalo burne reakcije u javnosti, i na Grenlandu i u Danskoj, koja je to doživjela kao potvrdu da je riječ prihvaćena kao službena riječ danskoga jezika (Farø i Jensen 2018: 219). Budući da je riječ o izrazu čije je dodavanje u rječnik motivirano čestoćom u korpusu, uredništvo nije povuklo svoju odluku, nego je pozornost posvetilo njezinoj obradi, pa natuknica obuhvaća napomenu o stereotipu na kojemu se izraz temelji i njegovoj uvredljivosti kao posljedici toga te veći broj primjera, o čemu će više riječi biti u nastavku. Natuknica je od objavljivanja nekoliko puta revidirana, a prema podacima iz rječnika to je posljednji put učinjeno 2020. godine. Primjer konotativnoga značenja koje se može smatrati problematičnim nalazi se u istome rječniku pod natuknicom *thai pige* 'Tajlandanka', čije je značenje određeno na sljedeći način: „žena ili djevojka s Tajlanda – često sa sporednim značenjem žene koja se bavi prostitucijom“¹⁵. Uključivanje toga značenja također je motivirano čestoćom u korpusu, no uredništvo napominje da bi se to s vremenom moglo promijeniti, stoga bi aktualnost toga i sličnih podataka nakon nekoga vremena trebalo provjeriti (Jensen i dr. 2008: 146).

Primjer je riječi o kojoj se u nordijskim zemljama mnogo raspravljalo i šve. *negerboll* (dan. *negerbolle*), naziv za čokoladne slastice okrugloga oblika posute kokosom. Iako se i dalje katkad upotrebljava u razgovornome jeziku, riječ se službeno smatra pogrdnom i nepoželjnom zbog negativnih konotacija riječi *neger* 'crnac', koja se nalazi u njezinu sastavu, stoga se danas češće upotrebljavaju neutralni nazivi šve. *chokladboll* i dan. *flødebolle*. Riječ *negerboll* (*negerbolle*) zabilježena je u obama nordijskim rječnicima uz napomenu o njihovoj uvredljivosti, no u sklopu te natuknice u danskome se rječniku nalazi i preneseno značenje: „upotrebljava se kao psovka ili pogrdni naziv za osobu tamne boje kože“¹⁶. Iako se pronalaze potvrde takve uporabe i u švedskome, ona u SO-u nije zabilježena. Pitanje je je li razlog tomu preniska zastupljenost u građi na kojoj je rječnik temeljen ili svjesna urednička odluka da se veoma pogrdno značenje ne zabilježi.

Slični primjeri mogu se pronaći i u hrvatskim rječnicima. Tako je u HJP-u u okviru natuknice *Židov* uz osnovna značenja „1. a. (židov) *rel.* pripadnik židovske vjere, b. *etn.* onaj/ona koji/a se izjašnjava pripadnikom židovskog naroda; 2. *pov. bibl.* stanovnik stare židovske države; Izraelac, Jehuda, Judej, Hebrejac“ navedeno i preneseno: „(židov) *pren. pejor.* a. proračunata osoba b. škrtac“. U novijemu VRH-u zabilježena su samo osnovna značenja: „1. sljedbenik židovske vjere; 2. (Židov) a. pripadnik židovskoga naroda, b. stanovnik stare židovske države“. I tu se može postaviti pitanje je li izostavljanje prenesenoga značenja motivirano čestoćom u korpusu ili etičkim načelima. Općenito se može zaključiti da je pogrdna uporaba, makar utemeljena na stereotipnim predodžbama o pojedinoj društvenoj skupini, podatak koji može biti koristan korisnicima rječnika, stoga je, ako

15 „kvinde eller (ung) pige fra Thailand – ofte med bibetydning af prostitueret kvinde“.

16 „bruges som skældsord til eller nedsættende betegnelse for en person med mørk hudfarve“.

je u jezičnoj uporabi dovoljno česta, u općemu rječniku ne treba izbjegavati, već je treba opisati na odgovarajući način. Neke će se mogućnosti obrade društveno osjetljivih sadržaja prikazati u nastavku.

4.2. Definicije

Mogućnost rječničkih definicija da doprinesu širenju društvenih stereotipa ili njihovu razotkrivanju može se uočiti promotre li se određenja pridjeva/priloga *muški* i pridjeva *muževan* u hrvatskim rječnicima. U HJP-u *muževan* je određen kao onaj „koji ima sve odlike odrasla muškarca ili časna muža [*muževna pojava*]“, *muški* (u prvome od triju značenja) kao „dostojan muža, pravog muškarca“, a ondje se nalazi i podnatuknica *muška ruka*: „muškarac koji u kući obavlja tipične poslove koji nisu za ženu“. U navedenim se primjerima osim stereotipa o postojanju „pravoga muškarca“ i za njega prikladnih i neprikladnih poslova pojavljuju i vrijednosni elementi (*dostojan, častan*). Određenja u VRH-u neutralnija su: *muževan* – „1. koji je svojstven zreloom muškarcu; 2. koji pokazuje odlike muškoga spola“, *muški* (prid.) – „koji se odnosi na muške“, *muški* (pril.) – „kao muško, način muškoga“. Međutim, i ovdje su muške osobine prikazane kao datost, kao nešto što se ne propituje.

U nordijskim rječnicima u određenjima riječi koje se odnose na muške ili ženske osobine obično je naznačeno da je riječ o tradicionalnome shvaćanju, npr. u SO-u pridjev *manlig* (‘muški/muževan’) određen je kao „1. koji je muškoga spola ili se na njega odnosi; 2. tipičan za muškarce prema određenim (djelomično zastarjelim) idealima“¹⁷, a u DDO-u nalazi se određenje *mandig* (‘muževan’) – „sa svojstvima koja su tradicionalno shvaćana kao osobito muška, npr. mišićavo i snažno tijelo, poduzetnost, inicijativa, hrabrost i snaga“¹⁸. Iako te riječi odražavaju društvene stereotipe koji su kodirani u jeziku, na razini leksikografske obrade takvim se definicijama njihova stereotipnost razotkriva te se postavlja u suvremeni kontekst umjesto da se stereotipi jednostavno nekritički ponavljaju, stoga bi u tome smislu nordijski rječnici mogli poslužiti kao uzor hrvatskim leksikografima.

4.3. Stilske/vrijednosne odrednice i napomene

Pri određivanju stilske vrijednosti leksičke jedinice važno je razlikovati perspektivu pošiljatelja i primatelja, odnosno izravnu uvredu – namjeru govornika da o kome ili čemu kaže što loše – i neizravnu uvredu koja se odnosi na reakciju primatelja koji je doživljava kao uvredljivu jer je povezana sa stereotipnim predodžbama o određenoj društvenoj skupini ili ima kakve druge negativne konotacije. Te se dvije perspektive razlikuju u rječniku SO, što pokazuju sljedeći primjeri:

¹⁷ „1. som är av eller har att göra med mankön; 2. typiskt för män enl. vissa (delvis föråldrade) ideal“.

¹⁸ „med træk der traditionelt har været opfattet som specielt mandlige, fx en muskuløs og kraftfuld krop, handlekraft, initiativ, mod og styrke“.

- (1) a. *negerboll* 'negerboll': riječ se sama po sebi ne upotrebljava kao pogrdnica, no smatra se uvredljivom zbog riječi *neger* koju sadržava, stoga uz nju stoji odrednica „može se shvatiti kao uvredljivo“ („kan uppfattas som stötande“)
- b. *halvblod* 'mješanac, potomak roditelja različite rasne pripadnosti': riječ je dvostruko uvredljiva, upotrebljava se kao pogrdnica, a uvredljivost proizlazi i iz načina na koji je opisano podrijetlo osobe, stoga uz to značenje stoje dvije odrednice¹⁹: „pogrdno, može djelovati uvredljivo“ („nedsättande; kan verka stötande“)
- c. *hora* 'kurva': riječ je označena dvjema odrednicama: „izrazito pogrdno, može djelovati uvredljivo“ („starkt nedsättande; kan verka stötande“).

U DDO-u neizravna je uvredljivost katkad naznačena u obliku sažete uporabne napomene. Tako u okviru natuknice *negerbolle* stoji napomena: „zastarjelo jer se riječ *neger* najčešće smatra pogrdnom“ („gammeldags, idet ordet *neger* oftest regnes for nedsættende“), a uz pridjev *halvblods* 'koji je miješane krvi' napomena „ako se upotrebljava za ljude, riječ se može shvatiti pogrdno“ („brugt om mennesker kan ordet opfattes som nedsættende“). S druge strane, *ludder/luder*, jedna od riječi za kurvu, označena je samo iz perspektive pošiljatelja kao pogrdna. Nadalje, u tom se rječniku na sličan način – u obliku kratke uporabne napomene – katkad komentira i utemeljenost na stereotipnim predodžbama, što može biti izvor uvredljivosti. To je slučaj u sljedećim primjerima:

- (2) a. *grønlanderstiv* 'pijan kao Grenlandanin': „uporaba riječi može biti problematična jer se temelji na stereotipnoj predodžbi o sklonosti Grenlandana alkoholu“ („brug af ordet kan opleves problematisk fordi det bygger på en stereotyp forestilling om grønlanderes alkoholvaner“); stilska odrednica: *žargon*
- b. *tosedreng* 'plašljiv, nesamostalan dječak ili mladić koji se ponaša poput djevojčice': „uporaba riječi može biti problematična jer se temelji na stereotipnoj predodžbi o djevojkama i ženama“ („brug af ordet kan opleves problematisk fordi det bygger på stereotype forestillinger om piger og kvinder“); stilska odrednica: *pogrdno*
- c. *pigesur* 'koji se duri kao cura': „uporaba riječi može biti problematična jer se temelji na stereotipnoj predodžbi o djevojkama i ženama“ („brug af ordet kan opleves problematisk fordi det bygger på stereotype forestillinger om piger og kvinder“); nema stilske odrednice.

Pretraživanjem hrvatskih rječnika HJP-a i VRH-a uočava se da perspektiva prima-telja nije uzeta u obzir, a stilske odrednice često i potpuno izostaju u slučajevima

¹⁹ U drugome značenju riječ se odnosi na podrijetlo konja te je neutralna.

kad bi se očekivale. Primjerice, pogrdnost je naznačena kod riječi *kurva* odrednicama *vulg. pejor.* (HJP) / *vulg. pogr.* (VRH), djelomično je naznačena u riječima koje se odnose na osobu homoseksualne orijentacije – *homić, peder: razg.; tetka: pren. pejor.* (HJP) / *homić: razg.; peder: razg. pogr.; tetka: žarg.* (VRH) – a ni u jednome od rječnika nije naznačena za riječi *mješanac, polutan, melez* kad se odnose na ljude. I u slučaju stilskih odrednica nordijski rječnici pokazuju viši stupanj društvene osjetljivosti te kao takvi mogu poslužiti kao uzor za izradu hrvatskoga rječnika.

Kao što se može uočiti u primjerima iz švedskoga rječnika, ondje je sustav odrednica razrađeniji od onoga u hrvatskim rječnicima i u smislu razlikovanja stupnjeva pogrdnosti (*pogrdno – izrazito pogrdno*), a to je slučaj i u danskome rječniku. U nordijskim se rječnicima također naznačuje mogućnost različite uporabe ovisno o kontekstu i namjerama govornika, kao u sljedećim primjerima iz DDO-a: *kobekone* (naziv za ženu, obično istočnoeuropskoga ili azijskoga podrijetla, koja se udala za Danca radi ekonomske koristi): „izrazito pogrdno, upotrebljava se kao psovka“ („stærkt nedsættende; bruges som skældsord“); *madamme* <žena>: „neformalno, često pogrdno ili šaljivo“ („uformelt, ofte nedsættende eller spøgende“); *dame* 'žena/djevojka/dama': „katkad pogrdno ili šaljivo“ („undertiden nedsættende eller spøgende“).

4.4. Kolokacije

Kolokacije često odražavaju stereotipne predodžbe i nekorektnu uporabu jezika kakva se pojavljuje u izvorima rječničke građe. To dolazi do izražaja već ako se promotre atributi koji se u VRH-u navode u okviru natuknica *žena* i *muškarac*: žena je *energična, mlada, lijepa, nesretna*, a muškarac *hrabri, nepoznati, pravi, prijeteći, prosječan, sredovječan, voljeni*. Lako je zamislivo da asimetričnost među navedenim kolokacijama odražava stanje u korpusu koji je služio kao izvor građe. S naglaskom na korpusnome pristupu u leksikografiji leksikografi se često susreću s problemom da se uz riječi povezane s određenim društvenim skupinama u korpusu kao česti pojavljuju kolokati stereotipnoga i/ili uvredljivoga karaktera²⁰ – osobito ako je riječ o korpusu s visokim udjelom neslužbene komunikacije, kao što su mrežni korpusi – stoga treba odlučiti o odnosu prema korpusnome materijalu. U korpusom vođenome rječniku leksikograf bi trebao vjerno prikazati podatke iz korpusa bez obzira na društvenu problematičnost njihove uporabe, dok prema korpusno utemeljenome pristupu od njih može i odstupati ako za to postoji razlog.

20 O problemima u vezi s kolokacijama za riječi koje označavaju pripadnike društvenih skupina koji su se pojavili pri radu na *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku* v. npr. Mihaljević (2018: 213–215); Hudeček i Mihaljević (2020: 91). U *Mrežniku*, koji je korpusno utemeljen, a ne korpusom vođen rječnik, kolokacije kojima se stereotipizira ili vrijeđa određena društvena skupina (npr. *sisata konobarica, pijani maturant*) načelno nisu navođene.

Pretraži li se u *hrWaCu* riječ *terrorist*, uočava se da se ona često pojavljuje s vjerskom ili etničkom odrednicom: najčešći su kolokati u kategoriji „pridjev + imenica“ *čečenski, islamski, islamistički, palestinski, srpski, svjetski, potencijalan, tražen, (sav), osumnjičen, međunarodni*. Pogled u nordijske rječnike otkriva da se u SO-u uz riječ *terrorist* ne navode kolokacije, a u DDO-u se u okviru natuknice *terrorist* nalaze samo neutralne kolokacije (*potencijalni teroristi, međunarodni teroristi*), no u okviru natuknice *palastinesisk* ‘palestinski’ zabilježene su među ostalim kolokacijama *palastinesiske terrorister* ‘palestinski teroristi’ i *palastinesiske flygtninger* ‘palestinske izbjeglice’. U Jensen i dr. (2018: 146) raspravlja se o sintagmi *palastinski terrorist*, koja se svojedobno nalazila pod natuknicom *terrorist*, no naknadno je uklonjena, a ta je odluka bila poduprta podacima iz korpusa: uočeno je da je njezina čestota tijekom posljednjih desetak godina bitno opala. Pitanje je, međutim, nije li tu u prvome redu riječ o izvanjezičnim razlozima (događaji o kojima se izvještava). Tomu se može dodati i podatak da u DDO-u u izborniku s lijeve strane postoji poveznica na pretraživanje kolokata tražene riječi u jednome od korpusa na kojima je rječnik temeljen, pa se i to može shvatiti kao nadomjestak za podatke koji nisu izravno navedeni u rječničkome članku. U svakome slučaju, riječ je o vrlo osjetljivoj tipu stereotipa kojim se određene vjerske/etničke skupine prikazuju u iznimno negativnome kontekstu, stoga treba dobro razmisliti o potrebi i načinu njihova bilježenja u rječniku. U ovome i sličnim slučajevima možda bi takve konstrukcije bilo bolje prikazati u obliku objasnidbenoga okvira (v. odjeljak 4.6.), pri čemu bi se preciznije mogle objasniti okolnosti njihove uporabe.

4.5. Primjeri uporabe

Iako su primjeri uporabe leksikografov izbor te on u tome slučaju ima nešto više prostora za izbjegavanje nepoželjnih sadržaja, oni bi ipak trebali odražavati tipičnu uporabu riječi dokumentiranu u korpusu, što može biti problematično kad su u pitanju osjetljivi i pogrdni sadržaji jer su korisnici, kao što je već spomenuto, skloni uključivanje primjera u rječnik shvatiti kao izraz stavova uredništva rječnika te kodiranje i odobravanje nepoželjne jezične uporabe. Stoga se ponovno može općenito zaključiti da treba izbjeći nepotrebno stereotipiziranje, no ne treba ni zanemariti ulogu primjera da ilustrira stvarnu uporabu riječi ili izraza koji se opisuje.

Urednici obaju analiziranih nordijskih rječnika nastojali su primjerima obuhvatiti različite perspektive koje se nalaze u današnjemu društvu odabirom neutralnih primjera koji se ne povezuju s određenom društvenom skupinom ili primjerima u kojima su zastupljena različita gledišta (Petersson i Sköldberg 2020: 384–385, Jensen i dr. 2018: 147–148). U švedskome rječniku primjeri nisu citati iz korpusa te obuhvaćaju kolokacije, fraze i kraće izraze koji nisu pune rečenice, stoga je njih lakše prilagoditi uredničkim načelima. Fjeld (2015: 54) zaključuje kako je već u postojećemu izdanju jasno da je uredništvo željelo žene prikazati

aktivnima na prije dominantno muškim područjima, a u Petersson i Sköldberg (2020: 384–385) spominje se da će u novome izdanju rječnika natuknice u vezi s partnerstvom sadržavati i neke primjere koji govore o homoseksualnim vezama iako su većinom birani neutralni primjeri u kojima to nije precizirano.

Primjeri u danskome rječniku citati su iz korpusa te su često na meti kritike javnosti kad je u pitanju uvredljiv i društveno osjetljiv leksik (usp. Jensen i dr. 2018). Ako to smatra opravdanim, uredništvo će primjer zamijeniti drugim ili dodati primjer koji prikazuje drukčiju perspektivu, no osim u slučaju veoma uvredljivih primjera, koji se potpuno uklanjaju, i prethodni će primjeri biti dostupni korisnicima. U osnovnome prikazu vidljiv je samo jedan ili dva primjera za svako značenje te se vodi računa i o njihovu redoslijedu, no u ako su prije postojali i drugi primjeri, oni se mogu pregledati opcijom prikaza više primjera.

Odabir primjera u DDO-u može se prikazati na primjeru natuknica *grønlanderstiv* 'pijan kao Grenlandanin' i *svenskerstiv* 'pijan kao Šveđanin', koje su obje dvostruko uvredljive jer su utemeljene na stereotipu o alkoholizmu kod određene etničke skupine. Uporaba riječi *grønlanderstiv* ilustrirana je sljedećim primjerima:

- (3) a. „Dok je sama i pijana kao Grenlandanka ležala na cesti, Helene su u doslovnom smislu pokupili.“²¹
 b. „Riječ *grønlanderstiv* nije pristojan opis, no i sama Birgitte smatrala je da na dan popije toliko da je izgubila pojam o količini.“²²

Pitanje je govori li drugi primjer što o uporabi riječi ili samo o njezinoj stilskoj vrijednosti, no odabirom prikaza više primjera naći će se i sljedeći, koji se ne tiče ni njezina sadržaja, već sadržava isključivo metajezični opis i komentar aktualnosti stereotipa:

- (4) „Izraz *grønlanderstiv* zastario je [...] Tijekom posljednjih 20 godina konzumacija alkohola na Grenlandu drastično je opala i danas Grenlandani zapravo piju manje nego Danci.“²³

Sličan primjer naveden je i pod natuknicom *svenskerstiv* kao drugi od dvaju:

- (5) „I *grønlanderstiv* i *svenskerstiv* ružne su danske riječi koje više govore o onome tko ih upotrebljava nego o onome na koga se odnose.“²⁴

21 „Ensom, grønlanderstiv og liggende midt på kørebanen bliver Helene i bogstaveligste forstand samlet op“.

22 „Ordet 'grønlanderstiv' er ikke en venlig beskrivelse, men ifølge Birgitte selv drak hun dagligt så meget, at hun intet tal har på det“.

23 „Udtrykket grønlanderstiv er forældet [...] De seneste 20 år er alkoholforbruger i Grønland nemlig raslet ned, og i dag drikker grønlanderne faktisk mindre end i Danmark“.

24 „Såvel grønlanderstiv som svenskerstiv er grimme danske ord, som siger meget mere om dem, der bruger dem, end dem, som de peger på“.

Odabir primjera uporabe uvredljivih riječi i izraza, a osobito onih koji su pritom i društveno osjetljivi, nezahvalan je zadatak jer takvi primjeri lako mogu izazvati neodobranje korisnika. Iako se može opravdati izbjegavanje izrazito pogrdnih primjera i primjera kojima se pojedinca ili skupinu nepotrebno vrijeđa, primjer bi ipak trebao oslikavati uporabu riječi, a ne samo ponavljati podatak o njihovoj problematičnosti koji je u slučaju spomenutih natuknica već sadržan u uporabnoj napomeni.

4.6. Objasnidbeni okviri

Naposljetku, prednost je e-rječnika, i mrežnih rječnika kao njihove podvrste, nepostojanje prostorne ograničenosti, što omogućava navođenje veće količine podataka i detaljnija objašnjenja. Stoga se u mnogim suvremenim e-rječnicima kao element leksikografske obrade pojavljuju i objasnidbeni okviri u kojima se donose podatci u vezi s uporabom riječi, njezinim normativnim statusom ili stilskom vrijednošću, odnosom sa semantički bliskim riječima, povijesnim promjenama i slično.

Takva objašnjenja sadržava SO iako je riječ o izvorno tiskanome rječniku naknadno objavljenome na mreži. Tako se u sklopu natuknice *flata* 'lezbijka' nalazi okvir s objašnjenjem da je to izvorno bio pogrdan naziv koji su upotrebljavale osobe heteroseksualne orijentacije, no kad su ga počeli upotrebljavati oni na koje se odnosi, s vremenom je postao neutralan. Još je jedan primjer ženski lik naziva za zanimanje *sjuksköterska* 'medicinska sestra'. U rječniku se objašnjava da iako se naziv izvorno odnosio samo na ženske osobe, s porastom broja muškaraca koji obavljaju to zanimanje počeo se upotrebljavati i za muškarce jer se nije mogao pronaći rodno neutralan naziv, a muški parnjak *sjukskötare* već je zauzet te označava zdravstvenoga radnika sa zaduženjima različitim od medicinske sestre. Uporabna napomena predviđena je i u strukturi *Hrvatskoga mrežnog rječnika – Mrežnika*, stoga model iz švedskoga rječnika može poslužiti za obradu društveno problematičnih sadržaja u hrvatskome rječniku kad ih nije moguće na zadovoljavajući način opisati na drugim razinama leksikografske obrade.

5. Zaključak

Naglasak na korpusnome pristupu u leksikografiji te veća zastupljenost svakodnevnih tekstova može značiti veću pojavnost društveno problematičnih elemenata kao što su stereotipne predodžbe o pojedinim društvenim skupinama. Leksikograf se stoga nalaze pred dvojbom treba li rječnik odražavati jezičnu i društvenu zbilju onakvu kakva je posredovana korpusom, pa čak i kad nije korektna, ili je dužnost leksikografa da u nju intervenira s ciljem stvaranja društveno odgovornoga izvora. Treba razlikovati jezičnu od leksikografske razine te se može zaključiti da su društveno osjetljivi sadržaji kao jezična činjenica koristan podatak za korisnike rječnika, stoga ih ne treba nužno izbjegavati, već opisati na prihvatljiv način. Stereotipi i

drugi društveno problematični elementi mogu biti prisutni u samoj leksičkoj jedinici koja se obrađuje ili u kojemu drugom elementu rječničkoga opisa. Primjerima prikazanim u ovome radu potvrđena je hipoteza da se u nordijskim rječnicima mogu pronaći rješenja primjenjiva u obradi društveno osjetljivih i pogrđnih sadržaja u hrvatskim rječnicima, primjerice u korpusno utemeljenome *Mrežniku*. Ta rješenja uključuju različite razine leksikografske obrade, od definicije, preko stilskih odrednica i uporabnih napomena do odabira kolokacija i primjera.

E-rječnici, u prvome redu mrežni rječnici, pružaju razne mogućnosti koje mogu biti korisne u obradi društveno osjetljivih sadržaja. Kao prvo, ondje ne postoji prostorna ograničenost, što omogućuje detaljniju obradu, dodavanje uporabnih napomena, veći broj primjera kako bi se prikazala uporaba u različitim kontekstima i iz različitih perspektiva i slično. Nadalje, društveni odnosi i s njima povezani osjetljivi i uvredljivi sadržaji podložni su promjenama te zahtijevaju stalno posuvremenjivanje rječničkoga opisa. E-rječnik omogućuje lakše otkrivanje problematičnih sadržaja i njihovo revidiranje, a može se razmisliti i o navođenju datuma ili godine unosa natuknice i njezine zadnje izmjene kako bi se lakše smjestila u vremenski kontekst, kao što je slučaj u analiziranome danskom rječniku. Naposljetku, mrežni medij olakšava komunikaciju s korisnicima, što može pružiti korisne povratne podatke i pomoći u otkrivanju sadržaja koji se mogu doživjeti kao društveno problematični.

Literatura

- Agerbo, Heidi (2018) „Funktionsteoretisk diskussion af brugerreaktioner på ordbogsartikler – med fokus på varemærker, omdiskuterede ord og eksemplætninger.“ *LexicoNordica* 25: 195–214.
- Bratanić, Maja (2005) „Mjesto žene u rječniku.“ U *Jezik u društvenoj interakciji*, ur. Stolac, Diana; Ivanetić, Nada; Pritchard, Boris, 37–46. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Dakić, Mirela (2017) „Kada ćemo postati žene u rječnicima hrvatskoga jezika?“ *Jat: časopis studenata kroatistike* 1 (3): 106–123.
- Diskrimineringslag* (2008: 567). Arbetsmarknadsdepartementet, Sveriges regering.
- „Fakta om DDO.“ *Den Danske Ordbog*. <https://ordnet.dk/ddo/fakta-om-ddo> (pristup 15. studenoga 2020.).
- Farø, Ken Joensen; Jensen, Lene Vinther (2018) „Den Danske Ordbog på nettet: en undersøgelse af version 3.0.“ *LexicoNordica* 25: 215–232.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2001) „Ingenting å snakke om – kvinneord i ordbøker.“ *Språknytt* 4: 10–13.

- Fjeld, Ruth Varvedt (2015) „Om ordbokseksempler og stereotypisering av kjønn i noen nordiske ordbøker.“ U *Perspektiv på leksikografi, grammatik och språkpolitik i Norden*, ur. Sandström, Caroline; Cantell, Ilse; Grönros, Eija-Riitta; Nuolijärvi, Pirkko; Sommardahl, Eivor, 35–65. Helsinki: Institutet för de inhemska språken.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica (2017) „The Croatian Web Dictionary Project – Mrežnik.“ U *Electronic lexicography in the 21st century. Proceedings of eLex 2017 conference*, ur. Kosem, Iztok i dr., 172–192. Brno – Leiden: Lexical Computing CZ s.r.o.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica (2020). „Collocations in the Croatian Web Dictionary – Mrežnik.“ *Slovenščina 2.0: Empirical, Applied and Interdisciplinary Research* 8 (2): 78–111. <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2020.2.78-111>.
- Jensen, Jonas; Lorentzen, Henrik; Nimb, Sanni; Svendsen, Mette-Marie Møller; Trap-Jensen, Lars (2018) „Thaipiger, muskelhunde og fulde svensker: nedsettende ord, stereotyper og ligestilling i *Den Danske Ordbog*.“ *Nordiske Studier i Leksikografi* 14: 141–151.
- Kristensen, Kjeld (1999) „Politisk (u)korrekthed i *Den Danske Ordbog*.“ *Nyhedsbrev fra Den Danske Ordbog* 11.
- Mihaljević, Milica (2018) „Muško i žensko u e-rječniku.“ U *Jezik i njegovi učinci*, ur. Stolac, Diana; Vlastelić, Anastazija, 209–228. Zagreb: Srednja Europa.
- Nikula, Kristina (2008). „Pensionär – aldrig i livet. De äldre i ordböckerna.“ *Nordiska Studier i Leksikografi* 9: 337–352.
- „Nyeste ord i DDO.“ *Den Danske Ordbog*. <https://ordnet.dk/ddo/nyeste-ord-iddo> (pristup 15. studenoga 2020.).
- Petersson, Stellan; Sköldberg, Emma (2020) „To discriminate between discrimination and inclusion: a lexicographer’s dilemma.“ U *Proceedings of XIX EURALEX Congress: Lexicography for Inclusion, Vol. I*, ur. Gavriilidou, Zoe; Mitsiaki, Maria; Fliatouras, Asimakis, 381–386. Democritus University of Thrace.
- Pišковиć, Tatjana (2017) „Perpetuiranje rodnih stereotipa u hrvatskim rječnicima.“ *Romanoslavica* 52 (2): 343–363.
- Schutz, Rik (2002) „Indirect Offensive Language in Dictionaries.“ U *Proceedings of the 10th EURALEX International Congress*, ur. Braasch, Anna; Povlsen, Claus, 637–641. Kopenhagen: Center for Sprogteknologi.
- Silén, Beatrice (2016) „Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 14 upplagan. Stockholm: Norstedts 2015.“ *LexicoNordica* 23: 283–299.
- Sköldberg, Emma (2018) „Samhällsförändringar ska speglas i svensk ordbok.“ *Språkbruk* 4/2018.
- Štrkalj Despot, Kristina; Möhrs, Christine (2015) „Pogled u e-leksikografiju.“ *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 41 (2): 329–353.

Tognini-Bonelli, Elena (2001) *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Izvori

DDO = *Den Danske Ordbog*. <https://ordnet.dk/ddo> (posljednji pristup 5. prosinca 2020).

HJP = *Hrvatski jezični portal*. <http://hjp.znanje.hr> (posljednji pristup 5. prosinca 2020).

Ljubešić, Nikola; Klubička, Filip (2016) „Croatian web corpus hrWaC 2.1.“ *Slovenian language resource repository CLARIN.SI*. <http://hdl.handle.net/11356/1064> (posljednji pristup 5. prosinca 2020).

SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. <https://svenska.se> (posljednji pristup 5. prosinca 2020).

VRH = Jojić, Ljiljana, gl. ur. (2015) *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Descriptivism and Ethics in Lexicography: The Example of Social Stereotypes

Description of sensitive and derogatory vocabulary can pose a challenge for dictionary editors, and among such content expressions related to certain social groups, such as ethnic, religious, gender, age groups and the like, are especially problematic. The offensiveness of such expressions may come directly from their meaning or indirectly from their grounding in social stereotypes and prejudices. Furthermore, besides in the lemmas themselves, stereotypes may also be found in their description in the dictionary. Given that the language documented in corpora, which are used in lexicographic work, is often not politically correct, the question arises how a potentially sensitive vocabulary could be described in a dictionary when its representation in corpora and social implications of its use are taken into account. Since social awareness has come to play an important role in Nordic lexicography, the paper investigates the lexicographic treatment of socially sensitive vocabulary in Nordic dictionaries with the aim of finding solutions applicable in a Croatian dictionary, such as the *Croatian Web Dictionary – Mrežnik*, which is currently being compiled at the Institute of Croatian Language and Linguistics. In the beginning of the paper, a brief overview of the existing research on social stereotypes in Croatian and Nordic lexicography is given. Subsequently, the description of selected lemmas in two contemporary Nordic dictionaries – *Den Danske Ordbog* and *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* – is analysed. The analysis draws on insights from contemporary lexicography, corpus linguistics and sociolinguistics, and it focuses on lemma selection, definitions, stylistic labels and usage guidelines, as well as the choice of collocations and examples.

Keywords: e-lexicography, social stereotypes, corpus approach to lexicography, Croatian dictionaries, Nordic dictionaries